

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI VETERINARIYA VA CHORVACHILIKNI RIVOJLANTIRISH QO‘MITASI

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI, CHORVACHILIK VA BIOTEKNOLOGIYALAR UNIVERSITETI

**“Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ozuqaviy xavfsizligini ta’minlashning
rivojlantirish istiqbollari”**

mavzusida

XALQARO ILMIIY-AMALIY KONFERENSIYASI

23-noyabr

SAMARQAND - 2023

**Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ozuqaviy xavfsizligini ta’minlashning
rivojlantirish istiqbollari**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI VETERINARIYA VA CHORVACHILIKNI
RIVOJLANTIRISH QO‘MITASI
SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI, CHORVACHILIK
VA BIOTEKNOLOGIYALAR
UNIVERSITETI**

**“Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ozuqaviy xavfsizligini
ta’minlashning rivojlantirish istiqbollari”**

mavzusida

XALQARO ILMIIY-AMALIIY KONFERENSIYASI

23-noyabr

SAMARQAND - 2023

УДК 633.16:631.8

**КУЗГИ МАВЛОНО АРПА НАВИНИ ЕТИШТИРИШДА ИҚТИСОДИЙ
САМАРАДОРЛИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ЭКИШ МУДДАТЛАРИ ВА
ЎЎИТЛАШ МЕЪЁРЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ**

Яркулова Зулайхо Рахимовна. mamatov.tulkin@mail.ru

Бухоро давлат университети. Бухоро, Ўзбекистон

Аннотация. Арпа навлари биологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда мақбул экиш муддатида қўлланилган маъданли ўғитлар меъёрлари иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари таҳлили, энг юқори даромад Мавлоно навида 15 октябрда экилган ва гектарига Фон+N₁₈₀ кг/га қўлланилган вариантда гектаридан 8406900 сўм, шартли соф фойда 2050000 сўм, 1 ц дон таннархи 114900 сўм, рентабеллик даражаси 32,2%.

Калит сўзлар: кузги арпа, экиш муддатлари, минерал ўғит, меъёр, вариантлар, нав, ҳосилдорлик, дон.

Мустақилликка эришгандан кейин республикада қишлоқ хўжалигини ривожлантириш борасидаги ислохотлар изчиллик билан амалга оширилаётганлиги натижасида салмоқли ютуқларга эришилмоқда. Республикада аграр соҳада амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар ва соҳани модернизация қилиш, истиқболли ривожлантириш стратегияси ишлаб чиқилиши муҳим аҳамият касб этмоқда.

Суғориладиган майдонларда бошоқли дон экинлари жумладан арпа навларини етиштириш учун ҳар бир гектар майдонга сарфланган харажатларни аниқлашда уруғлик баҳоси, маҳаллий ва маъданли ўғитлар, захарли кимёвий моддалар, тупроққа ишлов бериш, ҳосилни йиғиштириш, донни ташиш ва тозалаш, меҳнат ҳақи, ёқилғи-мойлаш ва бошқа харажатлари ҳисобланади. Етиштирилган маҳсулотнинг ялпи баҳоси, 1 гектар экинзорга сарфланган харажатлар, етиштирилган 1 ц доннинг таннархи, 1 гектардан

Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ozuqaviy xavfsizligini ta’minlashning rivojlantirish istiqbollari

олинган шартли соф фойда, рентабеллик даражаси экиш муддатларига ва ўғитлар меъёрига боғлиқ ҳолда ўзгариб боради.

Кузги навлар минтақа тупроқ-иқлим шароитлари инобатга олинган ҳолда мақбул муддатда экилса, ҳосилдорликни ошиши эвазига соф фойда, даромад юқори бўлади.

Республикамизнинг суғориладиган ерларида кузда 14 минг гектардан ортиқ майдонда кузги арпа етиштирилиб, гектаридан 30-35 ц/га дон ҳосили олинмоқда. Бу албатта паст ҳосилдорлик ҳисобланади ҳамда суғориладиган ерларда арпа етиштиришни кўпайтиришга кўмаклашмайди. Шунинг учун иқтисодий самарадорлик таҳлили кузги арпани озиқа учун етиштиришда кўлланилаётган барча агротехник тадбирларнинг самарадорлиги уларнинг ҳосилдорликка таъсири, сарфланаётган харажатларни ҳисоблашда дон ҳосили билан биргаликда сомон ҳосилини ҳам озуқа бирлигига айлантириб, сули донига тенглаштириб даромадни ҳисоблаш орқали иқтисодий кўрсаткичлари билан баҳоланди. Тадқиқотларимизда, етиштирилган маҳсулотнинг иқтисодий самарадорлиги, ушбу экиндан олинган маҳсулот ҳажмига, унинг сифатига ва маълум бирликдаги ҳосилни етиштириш учун сарфланган жами харажатлар миқдорига боғлиқ ҳолда ўзгариб борди.

Натижада, Республикада арпа донига бўлган эҳтиёжнинг юқорилигини инобатга олган ҳолда, суғориладиган ерлар тупроқ-иқлим шароитига мос навларни танлаш ва етиштиришнинг мақбул агротехнологияларини такомиллаштириш борасида илмий изланишлар олиб бориш муҳим аҳамият касб этиб, арпа етиштириш иқтисодий жиҳатдан самарали эканлиги исботланди.

Экиш муддати ва ўғитлаш меъёрлари бўйича ўтказилган тажрибаларнинг иқтисодий самарадорлигини таҳлил қилиш, навларнинг биологик хусусиятларидан келиб чиқиб, нав учун мос экиш муддатида ўғитлаш меъёрларини тўғри танлаган ҳолда кузги ва дуварак арпа навларини

Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ozuqaviy xavfsizligini ta’minlashning rivojlantirish istiqbollari

етиштиришнинг иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичлари юқори бўлишини кўрсатди.

Тадқиқотларда ўрганилган омилларнинг иқтисодий самарадорлигини ҳисоблашда дала (2010-2012 йй.) ва ишлаб чиқаришда (2013-2017 йй.) синаш тажрибаларида тугаган йиллар бўйича Республика Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган бошоқли экинлар донининг келишилган харид нархлари нархномаси асос қилиб олинди.

Қашқадарё вилоятининг суғориладиган оч тусли бўз тупроқларида арпанинг кузги Мавлоно навини етиштиришда бир гектар экинзорга сарфланган харажатларни аниқлашда уруғлик баҳоси, маъданли ўғитлар, пестицидлар, тупроқни ишлаш, ҳосилни йиғиштириш, донни ташиш, меҳнат ҳақи, қишлоқ хўжалик машиналарини жорий таъмирлаш ва амортизация, ёқилғи ва мойлаш, умумишлаб чиқариш ва умумхўжалик харажатлари инобатга олиниб таҳлил қилинди.

Суғориладиган ерларда арпанинг Мавлоно навини етиштиришнинг иқтисодий самарадорлик кўрсаткичларини таҳлил қилиш, етиштирилган маҳсулотнинг (дон ва сомон) ялпи баҳоси, 1 гектар экинзорга сарфланган харажатлар, етиштирилган 1 ц дон ва сомон таннархи, 1 гектардан олинган шартли соф фойда, рентабеллик даражаси экиш муддатларига, маъданли ўғитлар меъёрларига ва уларнинг ўзаро таъсирига боғлиқ ҳолда ўзгарди.

Экиш муддатлари ва маъданли ўғитлар меъёрига боғлиқ ҳолда кузги арпани Мавлоно навини суғориладиган ерларда ўстиришнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш бўйича таҳлиллар натижаси шуни кўрсатдики, (1; 2-жадваллар), 1 гектар майдондан олинган энг юқори ялпи маҳсулот (дон ва сомон)ни сотишдан олинган даромад кузги Мавлоно нави учун октябрнинг иккинчи ярими, 15.Х экиш муддатида кузатилди.

Иқтисодий самарадорлик таҳлиллари давомида, арпа навларининг сомони ҳам озика сифатида ишлатилиши инобатга олиниб иқтисодий

Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ozuqaviy xavfsizligini ta'minlashning rivojlantirish istiqbollari

самарадорлик кўрсаткичларини аниқлашда дон, сомон ҳосили ва улардан олинадиган озуқа бирлиги миқдори, олинадиган озуқа бирлиги сули дони баҳосига тенглаштирилиб, сомон ва дон ҳосилини сотишдан олинадиган даромад қўшиб ҳисобланиши орқали 1 га дан олинадиган ялпи даромад ва харажатлар аниқланди.

Эрта экилган вариантларда (1.X) иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари Мавлоно навида ўғитлаш меъёрларига боғлиқ ҳолда 1 гектардан олинган ялпи даромад (дон ва сомон ҳосилидан олинган) 6544,1 дан 12006,0 минг сўмгача, харажатлар 3970,0 дан 6256,9 минг сўмгача, шартли соф фойда 2574,1 дан 5749,1 минг, 1 ц дон таннархи 92,1 дан 79,2 минг сўмгача, рентабеллик даражаси 64,8 дан 98,0%гача ўзгарди. Бунда даромад 1 гектардан энг кўп Фон+N₁₈₀ кг/га вариантда олинсада, энг юқори шартли соф фойда, энг паст 1 ц дон таннархи, энг юқори рентабеллик даражаси Фон+N₁₂₀ кг/га қўлланилганда кузатилди.

Арпа навлари биологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда мақбул экиш муддатида қўлланилган маъданли ўғитлар меъёрларидан энг юқори даромад Мавлоно навида 15 октябрда экилган ва гектарига Фон+N₁₈₀ кг/га қўлланилган вариантда 13580,1 минг сўм олинди, шартли соф фойда 7223,2 минг, 1 ц дон таннархи 71,2 минг сўм, рентабеллик даражаси 113,6%ни, Фон+N₁₂₀ кг/га қўлланилганда бўлиши аниқланди.

1 кг озуқа бирлиги харид нархи 1520 сўм (1 кг сули дони харид нархи) тенг қилиб олинди. 1 га дан олинган даромадга сомон ҳосилини 100 кг ни 33 озуқа бирлиги ҳисобида олиб харид нархлари белгиланди ва 1 га дан олинган даромадга қўшилди.

Экиш муддатларини мақбул экиш муддатига нисбатан кечикиб бориши билан (1.XI ва 15.XI) да Фон+N₁₈₀ кг/га қўлланилган вариантда 1 гектарга сарфланган харажатлар ва 1 га дан олинган ялпи даромад ҳар иккала навда ҳам ошиб борсада, шартли соф фойда камайиши, 1 ц дон таннархи

ошганлиги, рентабеллик даражаси пасайганлиги аниқланди. Арпа навларини Қашқадарё вилоятининг суғориладиган оч тусли бўз тупроқларида кеч 1 ва 15 ноябр муддатларида экиш маъдан ўғитлар қўллашнинг иқтисодий самарадорлигини мақбул экиш муддати 15 октябрга нисбатан камайтириши ва бу муддатларда $N_{120}P_{90}K_{60}$ кг/га қўллаш мақбул эканлиги аниқланди.

Хулоса

Арпа навлари биологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда мақбул экиш муддатида қўлланилган маъданли ўғитлар меъёрлари иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари таҳлили, энг юқори даромад Мавлоно навида 15 октябрда экилган ва гектарига Фон+ N_{180} кг/га қўлланилган вариантда гектаридан 13580,1 минг сўм, шартли соф фойда 7223,2 минг сўм, 1 ц дон таннархи 71,2 минг сўм, рентабеллик даражаси 113,6% Фон+ N_{120} кг/га қўлланилган вариантда аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Yarkulova Z. *Influence of timing of crops and norms of mineral fertilizers for winter barley yield* / Asian Journal of Science and Technology. Vol.10, Issue,05, May, 2019, pp. 9669-9670. <http://www.journalajst.com>.
2. Yarkulova Z., Khalilov N. *Influence of Seeding Norms and Mineral Fertilizer Rate on the yield of Winter Barley*/ International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN: 2277-3878, Volume-8, Issue- 3S, October 2019
3. Яркулова З.Р. Халилов Н.Х. Влияние нормы посева и дозы минеральных удобрений на урожайность ячменя осеннего посева при орошении. «Вестник» Мичуринского государственного аграрного университета, г. Мичуринск, Россия, 2018, №2, С. 95-99
4. Яркулова З.Р. Кузги арпа навларининг фотосинтетик потенциалига экиш муддатлари ва ўғитлаш меъёрларининг таъсири. “Агро процессинг” журнали 7 сон, 2 жилд, 2020, С.50-58

**Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ozuqaviy xavfsizligini ta'minlashning
rivojlantirish istiqbollari**

	Kamilovich., Boboyev Bahromjon Kenjayevich., Mahammadaliyev Mahmudjon Botirjon o'g'li.	146
	OZIQ OVQAT XAVSIZLIGI MUAMMOSINI HAL ETISHDA MUQOBIL ENERGIYA MANBALARIDAN FOYDALANISHNING AXAMIYATI. <i>G.B.Nafasova</i>	149
	Yumshoq bug'doy nav namunalarini iqtisodiy samaradorligi <i>G'aybullayev Saydalim G'aybullayevich, G'aybullayev G'ulom Saydalimovich</i>	153
	ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ МОЛОЧНОЙ ПРОДУКТИВНОСТИ НА ДОЛГОЛЕТИЕ КОРОВ. <i>Кабиров Сохибжон Шерович</i>	158
	ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПОНЕНТОВ СОЛЕ УСТОЙЧИВОСТИ МЯГКОЙ ПШЕНИЦЫ В ПОЛИВНЫХ УСЛОВИЯХ. <i>У.Ш.Каршиева., Б.Абдухаликова</i>	162
	PLANT HEIGHT AND LYING OF SOFT WHEAT SAMPLES ASSESSMENT OF RESISTANCE TO STAY. <i>Karshieva U.Sh., B.Abdikhalikova., Karimov A., Mamarajabov S.</i>	168
	“MICROSOFT OFFICE EXCEL” DASTURIDA RATSIONLAR TUZISH VA UNI TAHLILLASH. <i>Yuldashev Dilshod Kuldashevich</i>	174
	ЛИНИЯ ПРОИЗВОДСТВА СОКА И КОНЦЕНТРАТА ПЛОДОВ ТУТОВНИКА. <i>Самандаров А.И., Максумова Д.К., Додаев К.О.</i>	184
	BOG'DORCHILIKDA QO'LLANILADIGAN ORGANIK O'G'IT TURLARI. <i>G.R.Sultonova</i>	191
	КУЗГИ МАВЛОНО АРПА НАВИНИ ЕТИШТИРИШДА ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ЭКИШ МУДДАТЛАРИ ВА ЎҒИТЛАШ МЕЪЁРЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ. <i>Яркулова Зулайхо Рахимовна</i>	200
	ВЛИЯНИЕ СРОКОВ ПОСЕВА И НОРМ МИНЕРАЛЬНЫХ УДОБРЕНИЙ НА ВЫЖИВАЕМОСТЬ СОРТОВ ОЗИМОГО ЯЧМЕНЯ. <i>Кадиров Аббос</i>	205
	UZUM YETISHTIRISHDA AGROTEKNIK TADBIRLARNI VAJARILISHINI NOSILDORLIKKA TA`SIRI. <i>Mukimov Zoxidjon Alijonovich</i>	210
	БРОЙЛЕР ТУРИГА МАНСУБ ҚУЁНЛАРНИНГ ДУРАГАЙ АВЛОДЛАРИНИ ЯРАТИШ ЛОЙИХАСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ. <i>Рузиев Рахмон Истамович., Юлдашев Дилшод Қўлдашев</i>	216
	Analysis of diversity indicators of lepidopther insects (insecta: lepidoptera) in agroecosystems of fruit orchards. <i>M.R. Shermatov, H.A.Yunusaliyeva, X.Nurmamatova</i>	222